

Tiegem

Het Vlaamsche Lustoord

29 juni 2011

Het rook hemels. Hoewel het achter de kerk van Tiegem was, leek het me toch geen geur van heiligheid te zijn. Ook niet dat een persoon (man/vrouw) die me was voorgegaan wat te overvloedig met een duur flacon had gespoten of gesprenkeld. Nee, het odeur was weliswaar zwaar maar toch natuurlijk. Zeker niet onaangenaam. Niet de soort half-synthetische walm die aan de binnenkant van je neusvleugels blijft plakken en die als traag oorlogsgas over de grond sluipt. Te langdurige blootstelling aan dat soort atmosfeer veroorzaakt ademnood en hoofdpijn. Nee, nogmaals, het leek me eerder iets wat met vakantie te maken had. Een vijgenboom misschien? Ja, lach maar...

Klaar? Goed, het hoeft niet eens zo vergezocht te zijn als je misschien denkt. Ik heb al op diverse plaatsen in Vlaanderen vruchtdragende vijgenbomen gezien. Maar nee, dat was het ook niet. En toch... het rook evengoed hemels daar achter de Sint-Arnolduskerk.

Daar dus wel. Even verder werd dat idyllische beeld wat bijgesteld door een varkensfokkerij. Die stonk als vanouds. Er zijn nog zekerheden.

Fanatiek artistiek

Tiegem mag dan met zijn ongeveer 1550 inwoners een dorp zijn van bescheiden omvang, destijds is het wel een plaats geweest waar een groot aantal kunstenaars met naam en faam in verschillende disciplines op een hoopje bij elkaar spoelden. En, niet te vergeten, Tiegem heeft ook een berg en een miraculeuze bron. Er zijn er die het met minder moeten doen.

Het dorp ligt net in West-Vlaanderen en het is een deelgemeente van Anzegem. Op zich zegt dat waarschijnlijk niet zoveel maar het is wellicht interessanter te weten dat *Ingooigem* hier vlakbij ligt. En wie in Vlaanderen „Ingooigem“ zegt, die denkt daar *Stijn Streuvels* bij. Het zal dus niet veel verwondering wekken dat Streuvels destijds zo ongeveer de spil was van de artistieke scene hier ter plaatse.

In opdracht van een welgesteld inwoner van het dorp schreef Streuvels zelfs een monografie met als titel *Tieghem, het Vlaamsche Lustoord*. Volgens eigen zeggen werd hij daarvoor beloond met de som van tweeduizend frank. Plus een mand wijn. In 1908? Het moet een redelijk vorstelijk douceurtje geweest zijn. Het was ene *Vital Moreels* die het geld schokte en wiens doel het was om van het dorp een toeristische trekpleister en bedevaartsoord te maken. Maar daarover straks nog meer.

Streuvels kwam dikwijls in Tiegem, waar enkele goede vrienden van hem woonden. Zoals

De Sint-Arnolduskerk in Tiegem

de molenaar-boer-schrijver *Torie Mulders*, de nom de plume van Hector Vindevogel. Verder waren daar nog de kunstschilders Valerius de Sadeleer en Staf Stientjes en de componist-linguist Alfons Moortgat.

Torie Mulders zou maar een povere molenaar geweest zijn, mocht hij niet een windmolen gehad hebben. Maar in erg goeden doen was die machinerie toch niet. Bovendien hechtte hij er blijkbaar zelf niet al te veel belang meer aan. Tijdens de opnamen van de film *Het Kwade Oog* (naar een scenario van Herman Teirlinck) werd de oude en vervallen molen omver getrokken. Stijn Streuvels had een en ander met Torie afgesproken op verzoek van Teirlinck. Later kreeg het clubje daar spijt van maar dat bracht de molen niet zonder meer terug. De barbaren!

Streuvels had nog een andere, niet zo positieve ervaring met de cinematografie. In volle oorlog, in 1942, werd bij de ruïne van de molen de film „*Wenn die Sonne wieder scheint*“ opgenomen. Dat was een Duitse verfilming van Stijn Streuvels' „*De Vlaschaard*“ uit 1907. De regie van dat kunstwerk was in handen van de illustere maar mij onbekende Boleslaw Barlog. Deze regisseerde de film voor de Duitse filmmaatschappij *Terra*. Die hadden in 1940 met de antisemitische haatfilm *Jud Süß* zichzelf aan de schandpaal van de geschiedenis gebonden. Dat Streuvels aan de verfilming van zijn boek meewerkte en in die prent zelfs een figurantenrol speelde terwijl België onder de nazi-bezetting zuchtte, werd hem na de oorlog zwaar aangerekend. Hij werd van collaboratie beticht. Hij redde zich eruit door te verklaren dat het contract met de filmmaatschappij al voor de oorlog werd vastgelegd. Torie Mulders steunde hem daarin door die uitleg te bevestigen in zijn boek *Honderd jaar dorpskroniek van Tieghem* uit 1945. Ei zo na was de Vlaschaard dus tot Valschaard geworden.

Op de hoogte

Tiegem heeft een berg. Een heuvel, kom. Maar in het land der blinden is een oog koning. Die puist in het landschap wordt zeer toepasselijk *Tiegemberg* genoemd. Nogal fantasieeloos. Hoewel, de heuvel staat ook bekend als *Vossenhol*.

Bij een duidelijk recent aangelegd rustpunt met banken las ik op de stenen tafelen een gedicht. Nee niet van Mozes of de Heer maar van, alweer, Stijn Streuvels. Hij spreekt er zijn verbondenheid met de streek en de Tiegemberg mee uit:

Onder het hoge blauw
van de hemel strekt
de bodem
als een onmetelijk
kleurenbord waarop al
de mogelijke
schakeringen
van 't groen der vruchten
een harmonie vormen
die onder
't wisselend licht
van de dag
in altijd
nieuwe mengeling
van akkoorden,
tot een machtige zang
samenvloeien

Uit *Land en leven in Vlaanderen*.

Even wijdlopieg als altijd... Maar ik ben dan ook geen fan van Streuvels. Sinds Zuster Maria Immaculata me, met de beste bedoelingen, herhaalde malen de lectuur van deze Vlaamse reus opdrong.

Er is op deze berg wel een en ander te zien maar het meest in het oog lopen drie zaken: een molen, een park en een huis.

De molen heet, alweer zeer toepasselijk, de *Bergmolen*. Maar vroeger werd hij ook de *Stampersmolen* genoemd.

Het is nu een stenen, helderwit geschilderde windmolen. Al in 1880 werd deze molen daar toen gebouwd ter vervanging van een houten molen uit 1735. De naam Stampersmolen kreeg hij door de stampers waarmee de olieslagerij van de houten molen was uitgerust. Tot in 1915 bleef ook de stenen molen als oliemolen in dienst. Daarna werd hij omgevormd voor het malen van graan.

Tijdens de Eerste Wereldoorlog werd de molen erg beschadigd maar hij werd na de oorlog hersteld. Zo kwam hij in 1921 opnieuw in dienst en dat ging door tot 1936. Het was in dat jaar dat het kwade oog van de film op hem viel en dat hij werd vernield.

Tussen 1970 en 1971 werd de molen opnieuw gerestaureerd. Om in 1986 alweer gesloopt te worden. Wel werd hij enkele meter verder heropgebouwd. Sinds 1960 is de molen een beschermd monument en wegens privé-bezit niet publiek toegankelijk.

Tijdens deze tocht kreeg ik slechts een glimp van de molen te zien. Het traject kwam er dichtbij maar op het ogenblik dat het mogelijk werd om de molen eventueel wat beter te zien, boog het uitgezette pad af en verdween ik tussen dichte begroeiing.

Mirakel!

Tiegem heeft een park. Let wel: niet een vlekje groen met wat bankjes en een vijvertje maar een flink domein dat ook al op een flank van de Tiegemberg ligt. Behalve een park is het ook nog een bedevaartsoord.

Het park is doorheen de jaren in verschillende handen geweest. En het werd uiteindelijk verwaarloosd. Jarenlang. Men bestond het zelfs om er jaarlijks de stilte en de natuur aan stukken te scheuren door er een motorcross te organiseren. In 1962 werd het domein eigendom van de paters Redemptoristen. Die zetten er zich voor in om het geheel weer wat vorm en inhoud te geven en het tot een bedevaartsoord te maken ter ere van Sint-Arnoldus. Die mannen hadden waarschijnlijk handen aan hun lijf. Of ze hadden de nodige centen om die handen elders te halen en te betalen want er werd onder meer een cafetaria

De miraculeuze bron die hier ontspringt aan de neprotsen

gebouwd en een zaal voor bezinning en bijeenkomsten.

Toen al het mooie werk gedaan was, werd in 1998 het bisdom Brugge eigenaar van het Sint-Arnolduspark.

Het is er rustig, schaduwrijk en voor iedereen toegankelijk. De paden gaan op en neer met flinke, soms abrupte, hoogteverschillen.

In de mooie bosrijke omgeving zijn een drietal vijvers te vinden. Die vloeien in mekaar over kleine dammen en ze worden gevoed door een natuurlijke bron. Deze bron is niet zomaar een straaltje water dat uit de grond opwelt. Nee, de geneeskracht van het water straalt er

zo vanaf. Vooral omdat het ter plaatse op een wat onduidelijke plaat wordt beweerd.

De bron heeft te maken met Sint-Arnoldus, de patroonheilige van de kerk in Tiegem. Naar het schijnt hadden de ouders van Arnoldus een brouwerij in Tiegem. Toen hij echter voor de verandering van het water van deze bron dronk, voelde hij zich bijzonder verfrist en ge-laafd. Eeuwenlang voegden de brouwers uit de streek aan het eerste brouwsel van het seizoen water uit deze bron toe. Moet er nog bij gezegd worden dat Sint-Arnoldus de patroonheilige van de brouwers is?

Het water van deze bron zou dus bijzonder geneeskrachtig zijn. Vooral voor de behandeling van oogkwalen. Bij de bron worden een drietal wonderen vermeld die door dit water werden bewerkstelligd. Alle drie de verhalen stammen uit de 19^e eeuw. Het ziet er naar uit dat de bron sindsdien met pensioen is. Ze leeft nog wel maar ze voert niet veel meer uit. Maar kijk, in precies de heilzame werking van het water bij oogletsel heeft men alweer inspiratie gevonden. De stichting die het park nu beheert werd *Jericho* gedoopt (met water uit de bron, neem ik aan). Daarbij wordt er verwezen naar een ontmoeting in de bijbelse stad waarvan de muren werden omver getoeterd. Een treffen tussen Christus en Bartimeus. Deze laatste was blind en toen hij de aanwezigheid van de Meester gewaar werd riep hij uit: „Heer, maak dat ik zien kan“. En zie, hij zag!

Er staat in het park ook een flinke boskapel die bijna voor een kleine kerk kan doorgaan. Op één van de heuvels staat ook een groot stenen kruis.

In een deel van het park zijn er verder nog kunstmatige grotten. Nep maar bijna niet te onderscheiden van echt. Zegt men, want ik heb het niet onderzocht.

Rond de vijvers staan allerlei wilde planten. Sommige hoekjes rond die vijvers zijn beslist schilderachtig.

Een gedeelte van het park is beschermd en tot gevoelig natuurgebied verklaard. Het wordt in samenwerking met de gemeente Anzegem beheerd door de vzw Landschapswacht.

Literaire muziek

Villa Moortgat in een mooi kader maar met abominabele „versieringen“ die op deze foto niet goed te zien zijn.

Ook al op de Tiegemberg en ook al voorzien van grotten staat een huis. Je kan er niet naast kijken. In elk geval niet wanneer je eraan passeert. Een arduinen plaat meldt dat dit huis ooit bewoond werd door de toondichter Alfons Moortgat. De naam zei me niets maar ik wil van mijn hart geen moortkuil maken dus heb ik even opgezocht wat de goede man allemaal op zijn actief heeft. Het blijkt niet gering te zijn. De woning is weinig minder dan bombastisch met veel namaak rotsen en uitbundig voorzien van betonnen tierelantijnen. In beschaafde architectentaal heet dat *ornamentering uitgevoerd in cementrustiek*. Er is weinig echt aan deze woning, behalve dat ze er staat. Er zijn trapjes, voor-

zien van nephouten leuning. En onderdoorgangen die leiden naar de woning. De voor-gevel lijkt op te rijzen uit de namaakrotsen. Het centrale balkon is uitgewerkt met imitatie boomstammen. Kortom, Villa Moortgat is nep, de hele mep.

Het werd me wat droef te moede toen ik deze overdaad aan namaak zag en ik had wat donkere vermoedens in verband met het oeuvre van de eerdere bewoner. Ik ken 's mans werk helemaal niet maar bij nader inzien blijkt dat wel een opmerkelijke weerklank gehad te hebben. Ik begrijp dat hij de woning niet zelf heeft laten bouwen en er alleen maar is ingetrokken toen die er al lange tijd stond. Wat een klein beetje in zijn voordeel spreekt.

Alfons Moortgat werd in 1881 geboren. Niet in Tiegem maar in Opdorp, Oost-Vlaanderen. Hij ging pas later in Tiegem wonen. Hij kreeg zijn eerste muzieklessen van zijn

vader. Op tienjarige leeftijd zong en begeleidde de jonge Alfons, dominus vobiscum, de gregoriaanse missen in de kerk van zijn geboortedorp. Hij gaf ook voor de pastoor en enkele van diens vrienden regelmatig kleine orgelrecitals. Een Vlaamse Mozart, als het ware. Tijdens zijn middelbare schooltijd in Tienen logeerde Alfons bij zijn oom *Frans Moortgat*, die hem tussen de buien door ook in muziek onderrichtte.

Na zijn studies vond de jonge Moortgat het erg moeilijk een keuze te maken tussen de letteren en de muziek. Uiteindelijk maakte hij die keuze ook niet maar bleef hij tegelijk op beide fronten actief. Toen hij nog studeerde werd hij door zijn leerkracht *Edward De Keyser* ertoe aangezet een dichtbundel uit te geven. In 1898 verscheen dan *Uit Woud en Weide*. Er kan niet gezegd worden dat iedereen er laaiend enthousiast over was. In de *Dietsche Warande en Belfort* verscheen een recensie van iemand die zich achter de initialen A.C. verschool. In niet mis te verstane bewoordingen spuide die zijn gal:

„Ik houd het voor een slechten dienst, een jongeling van achttien jaar wijs te maken dat hij dichter is als hij nog enkel verzenmaker mag heeten“.

Alle begin is moeilijk.

Hij volgde muzieklessen aan het *Lemmensinstituut* in Mechelen. Daar kreeg hij les van, onder meer, *Edgard Tinel*. Hij bleef zich echter ook bezighouden met literatuur. Bij zoverre dat hij in 1903 werd opgenomen in de *Zuid-Nederlandse Maatschappij voor Taal-, Letterkunde en Geschiedenis*.

Alfons Moortgat zal wellicht vooral bekend blijven als de componist die in België het meest gedaan heeft voor de meerstemmige kerkmuziek. Dat bleef niet onopgemerkt. Zelfs tot de hoogste geestelijke regionen drong dit door. Voor zijn grote bijdrage aan de heropleving van de echte kerkkunst kende paus Pius X hem in 1909 het ereteken *Pro Ecclesia et Pontifice* (voor Kerk en Paus) toe. Dat is een pauselijke onderscheiding die wordt uitgereikt voor bewezen diensten aan de Rooms-Katholieke Kerk of aan het Rooms-Katholieke geloof.

De Koninklijke Vlaamsche Academie voor Taal- en Letterkunde bekroonde hem met goud voor zijn omvangrijk wetenschappelijk werk *Germanismen in het Nederlands*.

Zijn huis met de cementen ornamenten werd al snel een ontmoetingsplaats van vooraanstaande kunstenaars. Zoals Stijn Streuvels (hij weer), Hugo Verriest, Valerius De Saedeleer, Ernest Claes, Gustaaf Van de Woestijne...

In 1923 werd hij bekroond tijdens een internationale wedstrijd voor kerkmuziek die werd uitgeschreven door *Procure Générale de musique religieuse* in Frankrijk. In 1953 ontving hij nog het *Kruis van Ridder in de Leopold II-orde*. En in 1956 kreeg hij bij zijn 75e verjaardag het pauselijk ereteken van Sint-Sylvester. Hij overleed in 1962. Alfons dan. Waaraan is me niet bekend. Misschien aan een overbelasting door al dat ere-metaal. Metaalmoeheid, z gezegd.

Geeuw

Een deel van de wandeling liep samen met de *Gapersroute* die door de gemeente Anzegem was uitgezet. Ik vermoedde dat de bijnaam van de Anzegemners wel *Gapers* zou zijn. Wat ook klopte. Er schuilt, zoals wel meer gebeurt, een heel verhaal achter die spotnaam. In dit geval zelfs een hele sage.

Heeft Tiegem als beschermheilige de brouwerszoon Arnoldus die zichzelf omturnde tot waterdrinker, Anzegem vereert speciaal de heilige die het altijd al van water moest hebben: Sint-Jan De Doper. Het verhaal van de spotnaam is dus gespon-

nen rond deze laatste heilige. Zijn specialiteit in de hemelse bemiddeling is vallende ziekte en stuipen. Dat komt zo. Behalve dat hij het als roeping ervoer om wat te spetteren met

water, moet deze heilige bij leven ook een onderzoekende geest gehad hebben. Hij wilde namelijk wel eens weten hoe dat nu precies zat met de bliksem. In tegenstelling tot Benjamin Franklin die zijn onverantwoord gevaarlijke experiment zonder enige schade overleefde, werd Sint-Jan neergebliksemd. Hoe hij dat had klaargespeeld vertelt het verhaal niet. In elk geval stortte hij als gevolg stuiptrekkend ter aarde. Hij zal het wel overleefd hebben en dat was genoeg om een ijzeren reputatie omtrent het genezen van epilepsie te vestigen. In Anzegem werd en wordt de heilige vooral uitgebreid gevierd op 24 juni. Zeker vroeger kwamen bij die gelegenheid de pelgrims van heinde en verre om de heilige eer te bewijzen en gunsten af te smeken. De Anzegemnaren wisten de aanwezigheid van dat vele volk wel de verzilveren. Zo kwamen enkele slimmeriken op het idee om de vrome heilzoekers allerhande middeltjes tegen de vallende ziekte te verkopen. Anderen specialiseerden zich in miraculeuze middelen om zwerende wonden en etterde ogen te genezen. Er ontstond een dermate grote diversiteit dat het nodig werd om aan de potentiële kopers duidelijk te maken waar ze aan toe kwamen. Zo hing de lepe beunhaas een bord boven zijn deur waarop te lezen stond tegen welke kwaal daar heil en remedie kon gezocht worden. Probleem: de meeste pelgrims konden niet lezen! Geen nood echter, er stond ook een tekening bij die de kwaal moest illustreren. Afhankelijk van het tekentalent van degene die het uithangbord had gekonterfeit, riepen vele van de uithangborden meer vragen op dan ze antwoorden boden. De geïnteresseerde stond er dus soms geruime tijd naar te staren om te doorgronden wat er precies bedoeld werd. Ze stonden daar met open mond maar wat te gapen. Vandaar. Een mooi verhaal en volgens mij heeft het niets met de werkelijkheid te maken omdat die spotnamen steeds denigrerend waren bedoeld en niet **aan** vreemden werden gegeven maar juist **door** niet-inwoners van een dorp werden bedacht. Ondertussen wordt in buurgemeente Vichte het Gapersbier gebrouwen. De middenstand is niet meer wat het geweest is anders hadden ze zich die vlieg niet laten afvangen, daar in Anzegem.

Oud hout

De (afgesloten) toegang tot het Bassegebos

Je kan niet zeggen dat hier in de omgeving van Tiegem stikt van de bossen. In tegendeel. Ja, de Tiegemberg is uitbundig begroeid met allerlei houtachtig gewas van diverse aard en soort maar verder... Het viel derhalve des te meer op dat langs de wandelweg een totaal geïsoleerd, wild ogend bos te zien was. Langs, inderdaad, want het bos was niet toegankelijk en daar zijn goede redenen voor.

Het gaat hier om het Bassegebos. Dit bosgebied maakte vroeger deel uit van de middeleeuwse heerlijkheid Bassegem. Merkwaardig is alleszins dat het een zeer oud bos is. Onderzoek heeft

aangetoond dat het sinds de 16e eeuw nooit wat anders is geweest dan bos. Zoals gezegd is het ook het enige bosje van enige betekenis in deze bosarme gemeente. Groot is het met zijn iets meer dan 7 hectare geenszins. Het is oorspronkelijk wel wat groter geweest, zoiets als één vijfde meer. De akkerbouw en het aanleggen van weiden hebben een deel van het bos ingepikt. Maar kadastragegevens uit de 18e eeuw tonen dat er sindsdien nagenoeg niets meer gewijzigd is aan de oppervlakte.

Aan de oppervlakte niet, nee, maar in 1915 hebben de bendes van de Kaiser hier de prachtige eiken geveld. Gelukkig werden die achteraf weer aangeplant. Het maakt echter dat geen enkele van de tegenwoordige eiken ouder kan zijn dan die datum.

Tijdens de Tweede Wereldoorlog werden er blijkbaar maar weinig bomen geveld. De Engelsen hadden zich in dit bos genesteld. Ze zaten daar leuk verdekt onder het loof bij hun geschut dat over grote afstanden dood en verderf kon zaaien. Waarmee ze de Duitsers aan de Schelde zo nu en dan eens lieten lopen voor hun leven. De Moffen konden duidelijk niet tegen hun verlies want ze schoten terug. Dat was te zien aan de vele bomen die door de granaatscherven werden beschadigd. Degene die boswachter was in die tijd beklagde zich erover dat de verkoop van het hout door die averij maar weinig opbracht. Het bos had inderdaad ook een economische functie. Tot in vorige eeuw was er een actief hakhoutbeheer. Daarbij bestaat er een aardig verband met de naam van het bos en die economische activiteit. Het hout werd namelijk aangeboden en verkocht in *bassen*. Een *basse* is daarbij een maat voor de hoeveelheid hout. Een dimensie die nu volledig in onbruik is geraakt.

Het hakhoutbeheer en de -exploitatie verminderde steeds verder en viel uiteindelijk helemaal stil.

Aha!

De wandeling bestond uit vier lussen. Met steeds de zaal waar moest ingeschreven worden als start- en eindpunt. Zo gebeurde het ook dat ik op twee verschillende tijdstippen achter de kerk passeerde. En telkens rook het daar... jawel! Toch kon ik er nog steeds de vinger niet op leggen waar dit aroma wel vandaan mocht komen. Voordat ik naar huis terugkeerde ging ik daar geïntrigeerd toch eerst nog eens snuffelen. En jawel, nog altijd... Ik was nu echter vastbesloten de bron van dit mysterieuze luchtje te achterhalen. Dus ging ik op verkenning. De nogal wilde tuin vlakbij bood geen aanknopingspunt en ik had er me al min of meer bij neergelegd dat het wel een raadsel zou blijven totdat... Wel, de zaak is dat ik steeds over het plein wandelde in dezelfde richting. Daardoor waren de lindenbomen me niet opgevallen, ik keerde ze immers steeds de rug toe. Nu stonden die bomen daar uitbundig te bloeien en daar stond het kalf dus gebonden! Nu ik er over nadenk is het ook geen wonder dat ik dit bouquet met vakantie verbond. Op de speelplaats van de lagere school stonden lange rijen linden en omstreeks deze tijd, de laatste week dat we moesten stilzitten en goed luisteren naar de meester, geurden die zo... heerlijk! Een duidelijke belofte dat het weldra voor lange tijd gedaan zou zijn daar op school. Later ben ik nog in Gent op de Lindenlei terechtgekomen waar, werkelijk, ook flinke linden stonden. Maar die roken in mijn herinnering nooit zo. Ze beloofden ook geen vakantie.

De geurende linde

Wandelaria

De bewegwijzering was doorgaans maar net voldoende en soms ronduit slecht. De vier lussen die gedeeltelijk in mekaar overliepen, gepaard aan de lamentabele signalisatie, maakten dat meerdere mensen liepen te twijfelen. Er heerst hier blijkbaar een manifeste schrik om hier en daar wat extra pijltjes aan te brengen. De wandeling was verder doorgaans interessant.

© 2011 Michel Christiaens